

УДК 377.4

Романова Ганна Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент, докторант кафедри педагогіки та психології Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. Коло наукових інтересів: професійна самореалізація викладачів, підготовка викладачів вищих економічних навчальних закладів до проектування навчальних технологій.

АКМЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ ЕКОНОМІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті охарактеризовано акмеологічні основи професійно-педагогічної підготовки викладачів вищих економічних навчальних закладів, проаналізовано принципи навчання з позицій андрагогіки, обґрунтовано доцільність тренінгової підготовки викладачів.

The article gives the characteristics of the acmeological basis of teachers' professional pedagogical training in Economical Higher Learning Institutions; the principles of studying from the side of andragogics are analysed; the importance of teachers training in grounded.

Реформування системи освіти в Україні має сприяти утвердженню людини як найвищої цінності суспільства, що безумовно пов'язано з діяльністю педагогів, їхньою культурою та професіоналізмом. Як зазначає С.С. Вітвицька, педагогічно доцільні стосунки, взаємини складаються з тим педагогом, для якого основними цінностями є: вихованці і їх доля та інтереси; наука, яку він представляє, її методи відкриття; професія, яку він обрав [2, с. 77]. «Бути людиною – означає бути спрямованою не на себе, а на щось інше», – казав В. Франкл, маючи на увазі феномен трансценденції – виходу за межі свого «я» з переважною орієнтацією на оточуючих, на все те, що не можна ототожнювати лише з окремою особистістю [7, с. 307]. Органічне поєднання самоактуалізації як максимального розкриття свого потенціалу і самотрансцендентності, як здатності до любові забезпечує ствердження власного життя та щастя людини узагалі, а у педагогічній діяльності створює підвалини високого професіоналізму.

Проблемам професійної самореалізації викладачів вищої школи присвячені роботи С.І. Архангельського,

Н.В. Басової, С.С. Вітвицької, І.А. Зязюна, Л.І. Рувинського, Л.О. Савенкової, Т.І. Шамової та ін. Разом з цим, треба зазначити, що професійно-педагогічна підготовка викладачів вищої школи потребує спеціальних досліджень, зокрема, недостатньо вивченою є післядипломна освіта викладачів вищих економічних навчальних закладів.

Мета статті – проаналізувати умови підготовки викладачів вищих економічних навчальних закладів, обґрунтувати її акмеологічні основи.

Необхідно враховувати, що суб'єктом викладацької діяльності виступає людина доросла. Відповідно, психолого-педагогічна підготовка викладачів вищої школи є освітою дорослих, отже має ґрунтуватися на психологічних особливостях, що характеризують цю вікову категорію. Існує декілька термінів, які відбивають специфіку освіти дорослих: «подовжена професійна підготовка», «просунуте професійне навчання», «наступна освіта», «поглиблене професійне навчання». Теорію навчання дорослих у багатьох країнах називають спеціальним терміном – «андрагогіка». Її специфікою вчені визнають розкриття закономірностей, соціальних

та психологічних факторів ефективної освіти, навчання і виховання дорослих, розробку методологічної системи навчально-виховної роботи з людьми та групами людей віком від 18-20 років до похилого віку.

Уперше термін «андрагогіка» у 1933 р. застосував німецький історик педагогіки К. Капп для назви особливого розділу педагогіки. Ставлення науковців до нової галузі педагогічної науки не було однозначним. Так проти виокремлення андрагогіки виступив І.Ф. Гербарг, убачаючи в цьому небезпеку «узаконення вічного неповноліття». Та, незалежно від термінологічного оформлення, проблематика навчання дорослих була визнана педагогічною теорією. Особливості розробки цієї проблематики визначаються характером педагогічного керівництва дорослими, сформованістю рис їх особистості, особливостями їхнього життєвого досвіду, культурними, освітніми, професійними запитами, перебігом самоосвіти і самовиховання тощо. Спроби висвітлення питань освіти та навчання дорослих, виявлення психологічних особливостей людей дорослого віку, визначення акмеологічних підходів до їх навчання спостерігаються у спеціальних дослідженнях К.А. Абульханової-Славської, А.А. Бодалева, А.А. Деркача, Н.В. Кузьміної, С.І. Змеєва, Ю.Н. Кулюткіна, В.О. Якуніна.

С.І. Змеєв зазначає, що андрагогіка – це нова галузь знань про людину, поява якої підготовлена та зумовлена всім ходом розвитку освіти та логікою розвитку теорії навчання. Вона виходить з двох основних посилянь: згідно з першим, провідна роль у процесі навчання належить самому дорослому, згідно з другим, навчання відбувається у процесі спільної діяльності того, хто навчається з тим, хто навчає. На думку автора, доросла людина має п'ять специфічних визначальних характеристик:

1) усвідомлює себе самостійною особистістю, здійснюючою самоуправління;

2) має запас життєвого, професійного, соціального досвіду, що стає все важливішим джерелом її навчання та її колег;

3) в основі її готовності до навчання полягає прагнення з його допомогою вирішити свої життєво важливі проблеми і досягти конкретних цілей;

4) прагне до безвідкладної реалізації отриманих знань, умінь, навичок та якостей;

5) навчальна діяльність дорослого значною мірою обумовлена часовими, просторовими, побутовими, професійними, соціальними факторами (умовами).

У зв'язку з тим, що дорослий стає реальним суб'єктом процесу навчання, змінюються його роль та функції у процесі спільної діяльності, на перше місце виходять функції експерта, що стосуються технології навчання, і організатора спільної діяльності. До того ж, помітну роль відіграють функції творця (співавтора) індивідуальних програм навчання, наставника, консультанта, творця сприятливих умов (фізичних та психологічних) для навчання і, насамкінець, джерела знань, умінь, навичок і якостей.

Виходячи з викладеного вище, С.І. Змеєв формулює основні принципи навчання дорослих:

- переважання самостійного навчання, коли саме самостійна діяльність тих, хто навчається, стає основним видом навчальної роботи дорослих;
- організація спільної роботи, що пов'язана з плануванням, реалізацією та оцінюванням процесу навчання;
- спираючись на власний досвід тих, хто навчається, котрий застосовується як один із джерел навчання;
- індивідуалізація навчання: кожний спільно з викладачем, а у деяких випадках і зі своїми товаришами, створює індивідуальну програму навчання, орієнтовану на конкретні освітні потреби та цілі навчання з урахуванням досвіду, рівня підготовки, психофізіологічних, когнітивних особливостей тих, хто навчається;
- системність навчання, що зумовлює дотримання відповідності цілей, змісту, форм, методів, засобів навчання і оцінювання результатів;
- конкретність навчання: відповідно до цього принципу навчання, з одного боку, переслідує конкретні, життєво важливі для того, хто навчається, цілі, орієнтоване на виконання ним соціальних ролей чи вдосконалення особистості, а з іншого боку, будується з урахуванням професійної, соціальної, побутової діяльності суб'єкта навчання та його просторових, часових, професійних, побутових чинників (умов);
- актуалізація результатів навчання, що зумовлює невідкладне застосування на практиці набутих знань, умінь, навичок, якостей;
- елективність навчання, що означає надання певної свободи при виборі цілей, змісту, форм, методів, джерел, засобів, термінів, часу, місця навчання і оцінювання результатів;
- розвиток освітніх потреб: відповідно до цього принципу, оцінювання результатів навчання здійснюється шляхом виявлення реального ступеня засвоєння навчального матеріалу та з'ясування того мінімуму, без засвоєння якого неможливе досягнення поставленої цілі, а процес навчання будується з метою формування нових освітніх потреб, конкретизація яких здійснюється після досягнення певної цілі [4].

За твердженням В.О. Якуніна, починаючи з Е. Клапареда, у вітчизняній та зарубіжній психології було прийнято вважати, що людина увесь період своєї зрілості (від 20 до 60 років) знаходиться у стані «психологічного окаменіння» і втрачає здібностей до навчання. Тому майже до середини ХХ століття психологія та педагогіка розвивалася в основному як дитяча психологія та педагогіка. Тільки завдяки Б.Г. Ананьєву, голові Ленінградської (Санкт-Петербурзької) психологічної школи, який виступив проти теорії психологічного окаменіння

дорослої людини, були розгорнені у 60-х роках ХХ століття і продовжуються до сучасного моменту дослідження особливостей психічного розвитку дорослої людини та її навчання на різних етапах життєвого шляху [10, с. 5].

Великомасштабні дослідження, здійснені у 70-90 роках ХХ століття заснованою Б.Г. Ананьєвим кафедрою педагогіки та педагогічної психології Ленінградського державного університету дозволили виявити величезні можливості навчання дорослих за допомогою сучасних педагогічних технологій, коли вони застосовуються у різноманітних формах та сполученнях, з'ясувати психологічні передумови професіоналізму у педагогічній діяльності викладачів вищої школи. Разом з цим, мало розробленими залишаються питання акмеології освіти, провідним завданням якої є пошук засобів й шляхів, які ведуть дорослу людину до вершин та розквіту її різноманітних потенцій розвитку.

Предметом акмеології є людина у всіх вищих (акме) проявах її фізичних, психологічних і духовних сил, творчості, здібностей і професійної майстерності. Стрижнвою проблемою акмеології став феномен зрілості. Дорослість і зрілість не тотожні поняття. У М.А. Булгакова була своя теорія «життєвих сходів». У кожного віку – за цією теорією – свій «приз життя». Ці «призи життя» розподіляються за життєвими сходами – все зростають, наближуючись до верхньої сходинки, а від вершини спускаються донизу, поступово зникаючи. Отже, дитинство нерідко асоціюється у нас з отриманням подарунків, а дорослість – з відповідальністю, здатністю «відавати борги». Проблема зрілості може розглядатися на рівні індивіда, особистості, суб'єкта діяльності та індивідуальності. У дещо іншій системі понять ми можемо мати на увазі зрілість інтелектуальну або емоційну. Так чи інакше, існує поняття особистісної зрілості. Особистісна зрілість ґрунтується на чотирьох базових складових, навколо яких групується безліч інших, а саме:

- 1) відповідальності як атрибуту зрілих вчинків;
- 2) терпимості як позиції, установки, системи ставлення особистості до дійсності («кожний має право на власну думку», «всі коли-небудь помиляються», «той, хто запізнюється, переживає більше, ніж той, хто на нього чекає» тощо);
- 3) саморозвитку як актуальної потреби у реалізації себе і прагнення до самовдосконалення;
- 4) позитивному мисленні як позитивному баченні дійсності.

З точки зору професійно-педагогічної діяльності, для нас важливим є поняття професійної зрілості. На думку Б.Г. Ананьєва, похідними характеристиками людини як суб'єкта діяльності є свідомість (як відображення об'єктивної діяльності) та діяльність (як перетворення дійсності). Людина як суб'єкт практичної діяльності характеризується не тільки її індивідуальними властивостями, але й тими технічними засобами праці, які виступають свого роду посилювачами, прискорювачами й перетворювачами його функцій. Як суб'єкт теоретичної

діяльності, людина такою ж мірою характеризується знаннями і вміннями, пов'язаними з оперуванням специфічними знаковими системами. Найвищою інтеграцією суб'єктних властивостей є творчість, а найбільш узагальненими ефектами (а разом з цим потенціалами) – здібності і талант. Основними формами розвитку суб'єктних властивостей людини є підготовка, старт, кульмінація та фініш, узагалі, історія виробничої діяльності людини у суспільстві. Розподіл властивостей людини на індивідні, особистісні та суб'єктні є відносним, оскільки вони є суттю характеристики людини як цілого, яка є одночасно природною та суспільною істотою [7, 51-52].

В.О. Якунін зазначає, що у підвищенні ефективності діяльності викладача важливе значення має його професійна самосвідомість. Самосвідомість є механізмом, що виконує активну функцію саморегуляції. Лише усвідомлюючи себе викладачем, людина відкриває для себе можливості активного професійного саморозвитку, цілеспрямованого формування у себе професійно значущих якостей особистості й педагогічної майстерності [10, с. 326].

Експериментально і теоретично акмеологічний підхід до педагогічної діяльності обґрунтувала Н.В. Кузьміна. Розвиток ідей означеного підходу в педагогіці вищої школи ґрунтується на тому, що при дослідженні професійної зрілості викладачів основним критерієм виступає їхній професіоналізм, а не вік. Водночас, сучасні дослідження свідчать про те, що багато викладачів вищої школи не мають достатньої психолого-педагогічної підготовки, зокрема, вважають основною своєю функцією передачу знань, не володіють активними методами навчання, не можуть вирішувати педагогічні проблеми, застосовують психозахисні форми поведінки, мають нерозвинені форми емпатії та рефлексивних здібностей, демонструють авторитарну спрямованість на спілкування зі студентами, відрізняються несформованістю концептуальної основи аналізу власної діяльності тощо [10, с. 339]. За результатами анкетування викладачів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (КНЕУ) 55 % викладачів не мають спеціальної професійно-педагогічної підготовки. Отже, існує нагальна потреба у підвищенні рівня професійної підготовки та перепідготовки викладачів вищих навчальних закладів.

Сьогодні підготовка викладачів вищої школи здійснюється професійним самовдосконаленням та саморозвитком, обміном досвідом, взаємонавчанням, цілеспрямованою підготовкою у системі підвищення кваліфікації. Досвід підготовки викладачів у КНЕУ свідчить про те, що для забезпечення ефективності основної сприятливою є тренінгова форма, оскільки вона дозволяє будувати навчальну діяльність слухачів на основі їх власного досвіду відповідно до потреб аудиторії з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей викладачів, їх професійних інтересів, що є втіленням акмеологічного підходу і відповідає загальним принципам андрагогіки як науки про навчання дорослих.

Отже, саме тренінгова підготовка викладачів вищої школи дозволяє урахувати специфіку навчання дорослої аудиторії. Як вже зазначалося, специфічними ознаками зрілої людини є те, що вона усвідомлює себе самостійною, самокерованою особистістю, має значний запас особистого життєвого і професійного досвіду, навчається, перш за все, для вирішення своїх актуальних життєвих проблем і досягнення конкретних цілей, прагне до невідкладної реалізації отриманих знань, умінь, навичок і якостей та значно зумовлена в своєму навчанні часовими, просторовими, побутовими, професійними і соціальними факторами. У тренінговій підготовці викладачів

знаходять відображення такі принципи навчання дорослих, як пріоритет самостійного навчання, принцип спільної діяльності, принцип використання досвіду тих, хто навчається, індивідуалізація навчання, системність навчання, контекстність навчання (опосередкованість професійним змістом), принцип актуалізації результатів навчання та інші. Реалізувати зазначені принципи можливо саме за умов застосування акмеологічного підходу.

У подальших дослідженнях планується продовжити вивчення методологічних основ та умов тренінгової підготовки викладачів вищих економічних навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басова Н.В. Педагогика и практическая психология. – Ростов н/Д: «Феникс», 2000. – 416 с.
2. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
3. Зимняя И.А. Педагогическая психология: Учебное пособие. – Ростов н/Д.: Изд-во «Феникс», 1997. – 480 с.
4. Змеёв С.И. Технология обучения взрослых: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 128 с.
5. Кузьмина Н.В. Методы системного исследования педагогической деятельности. – Л.: ЛГУ, 1980. – 172 с.
6. Практическая психология для преподавателей / Под ред. М.К. Тутушкиной. – М.: Информационно-издательский дом «Филинь», 1997. – С. 51-52.
7. Психология личности в трудах отечественных психологов / Сост. и общая редакция Л.В. Куликова. – СПб.: Питер, 2002. – 480 с.
8. Семиченко В.А. Психология деятельности. – К.: Эшке А.Н., 2002. – 248 с.
9. Ситников А.П. Акмеологический тренинг: Теория. Методика. Психотехнологии. – М.: Технологическая школа бизнеса, 1996. – 428 с.
10. Якунин В.А. Педагогическая психология: Учебное пособие. – 2-е изд. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2000. – 639 с.